એકમ 14

વર્લ્ડ વાઈડ વેબ માહિતી સ્ત્રોત તરીકે

રૂપરેખા

14.0 ઉદ્દેશો

14.1 પ્રસ્તાવના

14.2 વ્યાવસાયિક સંગ્રહો, પરંપરાગત મૂલ્યો

14.3 ઉપયોગના સંદર્ભે માહિતીસ્ત્રોત તરીકે વેબની ચકાસણીના ઘટકો

- 14.3.1 ઑથોરિટી
- 14.3.2 સામગ્રી/વિસ્તાર
- 14.3.3 સ્થિરતા
- 14.3.4 ગ્રંથસૂચિ નિયંત્રણ અને બૌદ્ધિક એક્સેસ
- 14.3.5 કિંમત

14.4 વેબને માહિતીસ્ત્રોત તરીકે ઉપયોગ કરવાના ગેરફાયદા

14.5 વેબને માહિતીસ્ત્રોત તરીકે ઉપયોગ કરવાના ફાયદા

- 14.5.1 સમયસરતા
- 14.5.2 ઈન્ટરેક્ટિવિટી
- 14.5.3 મલ્ટીમીડિયા અને હાયપર ટેક્સ્ટ ક્ષમતા
- 14.5.4 ઉપલબ્ધતા

14.6 વેબ પર માહિતી મેળવવા માટેની વ્યૂહરચના

- 14.6.1 પ્રકાશિત ડિરેક્ટરીસ
- 14.6.2 વેબ આધારિત વિષય ડિરેક્ટરી
- 14.6.3 શોધ એન્જિન

14.7 ગ્રંથાલયમાં વેબને એકીકૃત કરવું

14.8 સારાંશ

14.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો

14.10 ચાવીરૂપ શબ્દો

14.11 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન

14.0 ઉદ્દેશો (Objective)

આપેલ એકમમાં આપ સૌ વર્લ્ડ વાઈડ વેબ વિશેની માહિતી પ્રાપ્ત કરશો.તેમજ વ્યાવસાયિક સંગ્રહો તેમજ પરંપરાગત મૂલ્યો વિશેની જાણકારી પ્રાપ્ત કરશો. વેબ સાઈડને માહિતી સૂત્ર તરીકે ઉપયોગ કરવાનાં ગેરફાયદા વિશે પણ વિસ્તૃતમાં માહિતી દર્શાવેલ છે. તેમજ વેબનો ઉપયોગ કરવાના ફાયદા વિશે ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

14.1 પ્રસ્તાવના (Introduction)

WWW (વર્લ્ડ વાઈડ વેબ) શબ્દથી આજના ડિજિટલ યુગમાં તો સૌ કોઈ જાણીતું છે, વેબ બ્રાઉઝરની વ્યાપક ઉપલબ્ધતા અને તેના ઉપયોગથી ગ્રંથપાલો વિશ્વભરમાં અસંખ્ય માહિતીસ્ત્રોતોનું પ્રદાન કરીને આભાસી સંદર્ભ સેવા આપવા માટે ઈન્ટરનેટની ક્ષમતાનો લાભ પ્રાપ્ત કરેલ છે. આભાસી સંદર્ભ સંગ્રહની કલ્પના જે માઉસના એક ક્લિક પર ઉપલબ્ધ રહે છે. તેણે નિર્વિવાદ સૌ કોઈને એ તરફ ખેંચ્યા છે. લિમિટેડ પુસ્તકો ધરાવતાં ગ્રંથાલયોમા તો ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી વેબ સેવા આપવાનો સ્વર્ણિમ અવસર હતો. ટેકૃનિકલ બાબતોને બાદ કરતાં બૌદ્ધિક નિયંત્રણ મેળવવા પ્રલેખ લખાણ, તેના ફોટાઓ, તેમજ ઝડપી સેવા મેળવવા વેબનો ઉપયોગ પ્રચલિત છે. પરંતુ આ બધી બાબતોમાં વેબ સાઈટસ (એટલે કે વેબ એડ્રેસ) માં નામચીન રીતે અવિશ્વનીય બાબત દર્શાવે છે. બધા જ વેબ એડ્રેસ પર સચોટ અને સત્યતાપૂર્ણ માહિતી મળી જ રહે તે જરૂરી નથી. આમ આ બાબતે સતાનો પણ અભાવ છે. વેબમા પુસ્તકાલયના સંગ્રહમા જે ઉપલબ્ધ છે તેનાથી વધારે માહિતી પ્રદાન કરવાની સંભાવના છે. જો કે પરંપરાગત પ્રકાશન કાર્ય, તેના માધ્યમ અને કિંમતો તેમજ મર્યાદાઓના લીધે સાઈબર સ્પેસના સંદર્ભમાં માહિતી પહોંચાડાય છે. જો કે આ બાબતે વિચારણા ચાલી રહી છે. વિચારણા હેઠળનાં મુદ્દાઓમાં અધિકાર સાહિત્ય (સામગ્રી), ગ્રંથસૂચિ નિયંત્રણ, એક્સેસ, પ્રાપ્યતા, ચલણ અને તેની કિમત છે. આ બધી બાબતોમાં આપણે વેબ આધારિત ઈલેક્ટ્રોનિક અને પ્રકાશિત સ્ત્રોત વચ્ચે સંશાધનોના તુલનાત્મક ફાયદા અને ગેરફાયદાઓને ધ્યાને રાખવા જરૂરી છે.

ડિઝિટલ માહિતીના વિતરણ માટે વર્લ્ડ વાઈડ વેબ એક વધુને વધુ લોકપ્રિય પ્લેટફોર્મ બની રહ્યું હોવાથી ગ્રંથાલયોને સચોટ અને વિશ્વસનીય માહિતી શોધવા અને તેનો ઉપયોગ કરવો એ પડકારજનક છે. માઉસનાં એક ક્લિકથી મળતી માહિતી ઉપયોગકર્તા માટે એક વર્ચુયલ લાઈબ્રેરી બની રહી છે. પુસ્તકાલયના પ્રિન્ટ સંગ્રહને બદલી તેનો પૂરક બનાવવા વેબનો ઉપયોગ મૂઝવણ અને તર્કો રજૂ કરે છે.

14.2 વ્યાવસાયિક સંગ્રહો, પરંપરાગત મૂલ્યો (Professional Collections, Traditional Value)

વર્લ્ડ વાઈડ વેબ કોઈ ગ્રંથાલય નથી. ગ્રંથાલયો તેના મૂળભૂત સિદ્ધાંતના સમૂહ પર કાર્યરત હોય છે. જેમાં ઉપલબ્ધ પ્રલેખોમાં ગુણવત્તાની થોડી ખાતરી હોય. સારા પુસ્તકાલયો એ ગ્રંથો અથવા દસ્તાવેજોના ભંડાર જ નથી પરંતુ સરળતાથી શ્રેષ્ઠ સામગ્રીને સંગ્રહિત કરે છે જે વ્યક્તિગત, શૈક્ષણિક, સંશોધન અને મનોરંજનને લગતા વિષયો ને સમર્થન આપે છે.

AACR રેકોર્ડ, DDC તેમજ CC અને CCC સુધી પરંપરાગત ગોઠવણ કરવાની પદ્ધતિઓ કાર્યરત છે. જે ઉપયોગકર્તાને મૂલ્યાંકનક્ષમ બનાવે છે. વ્યાવસાયિક કર્મચારીના રૂપમાં મૂલ્ય વર્ધિત સેવા પ્રદાન કરે છે. જે ફક્ત સામગ્રીની પસંદગી કે ગોઠવણ જ કરતાં નથી. પરંતુ જે ઉપયોગકર્તાને તેમની જરૂરી સામગ્રી કે માહિતી શોધવામાં મદદ કરે છે. આ ગ્રંથાલયના ધોરણો હજુ સુધી સાયબર સ્પેસમાં સ્થાનાંતરિત થયાં નથી.

વર્લ્ડ વાઈડ વેબ કોઈ ગ્રંથાલય નથી અને હોઈ ના શકે. જેમાં મુદ્દો ભૌતિક જગ્યા અથવા પુસ્તકો કે જર્નલોનો નથી પણ સિદ્ધાંતનો એક સમૂહ છે કે જેના પર પુસ્તકાલયો આદર્શ રીતે કાર્યરત છે. શ્રેષ્ઠ ગ્રંથાલય દ્વારા પસંદ કરાયેલ રેકોર્ડ્સ કે જેમાં ગુણવત્તાસભર માહિતી, વ્યાવસાયિક સંશોધન સપોર્ટ દ્વારા માહિતી પ્રદાન કરે છે. ફક્ત પ્રલેખોનાં સંગ્રહને એક સારું ગ્રંથાલય કહી શકાય નહિ, પરંતુ સ્વતંત્ર ગ્રંથાલયનાં નવા કાર્યોનાં મિશન અથવા શિક્ષણ, સંશોધનના સપોર્ટ માટે જે અનુકૂળ અને પ્રાપ્ય મટિરિયલના સિલેક્ટેડ સંગ્રહને નિરંતર પ્રદાન કરતું હોવું જોઈએ. ગ્રંથપાલોએ ગ્રંથાલય પ્રલેખોની જવાબદારી અને ઑથોરિટી માટે પ્રખ્યાત પબ્લિશર, રિવ્યુ મીડિયા અને પસંદ

કરેલ બિબ્લિયોગ્રાફી વગેરે નિર્ણયો લેવામાં મદદરૂપ બને છે. ગ્રંથાલયને તેના મટિરીયલ (પ્રલેખો) દ્વારા વ્યવસ્થિત કરાય છે. જેથી યુઝર્સ બુક્સ, આર્ટિકલ અથવા જે–તે પ્રલેખની જરૂરિયાત શોધી શકે છે. જે MARC Record તેમાંજ AACR કેટલોગ કેટલોગ દ્વારા માહિતી શોધ પ્રક્રિયાને સુવ્યવસ્થિત કરાય છે. DDC તેમજ રંગનાથનની CC વર્ગીકરણ પ્રક્રિયા તેમજ ઓનલાઈન કેટલોગ સિસ્ટમ પણ અપનાવવામાં આવી છે. ગ્રંથાલય મૂલ્યવર્ધક સેવા પ્રદાન કરે છે. જે પ્રોફેશનલ ફોર્મમાં હોય છે, પરંતુ તેમાં સિલેક્ટ કરેલ મટીરીયલ્સ હોય છે. ગ્રંથાલયમાં વર્લ્ડ વાઈડ વેબ એક વર્ચ્યુઅલ લાયબ્રેરી તરીકે પણ રેફર કરાય છે. વેબ પર કોઈ પણ લેખક અથવા પબ્લિશર બની શકે છે. જેથી ક્વૉલિટીની ગુણવત્તા, ઑથોરિટી કે ચોક્કસતા મળવાની ગેરંટી રહેતી નથી. માહિતી શોધની જરૂરિયાત એક ચેલેન્જ છે, પરંતુ તે માહિતી આવતીકાલ સુધી અસ્તિત્વ ધરાવે તેવી કોઈ ગેરંટી નથી. ઉપયોગકર્તાના ડેક્સટોપ પેજ પર માહિતી મૂકવા માટે જગ્યા તેમજ સમયની લિમિટ રાખવી જરૂરી છે.

14.3 ઉપયોગના સંદર્ભે માહિતીસ્ત્રોત તરીકે વેબની ચકાસણીના ઘટકો (Components of the web as a source of information regarding its use)

વેબને માહિતી સ્ત્રોત તરીકે ઉપયોગ કરતાં અગાઉ નીચે દર્શાવેલ ઘટકો વિશે સંપૂર્ણપણે ખાતરી કરવી આવશ્યક બની રહે છે. જેમ કે,

14.3.1 ઑથોરિટી :

કોઈપણ માહિતીને પ્રાપ્ત કરતા પહેલા તેની ઑથોરિટીને જાણવી જરૂરી બની જતી હોય છે. કેમ કે, આજકાલ ઈન્ટરનેટ પર એટલી બધી માહિતી ઉપલબ્ધ થઈ રહે છે જેમાં કોઈ અધિકાર કે સંપાદકીય સમીક્ષાની જરૂર રહેતી નથી. વ્યવહારુ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો આ એવી માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે કે એ માહિતી માટે કોઈ ધોરણોનું મૂલ્ય નથી. એ માહિતીનો કોઈપણ લેખક કે પ્રકાશક હોઈ શકે. જેમાં માહિતીની વિસંગતતા વ્યાકરણની ભૂલો, તેમજ નબળી લેખન પ્રવૃત્તિનો ચિતાર જોવા મળે છે. આવી માહિતી ખોટી અથવા તો ભૂલભરેલી પણ હોઈ શકે છે. તેમજ વેબ પર મૂકવામાં આવેલ માહિતીનું લેખકત્વ પ્રકાશનની તારીખ તેમજ માહિતીના સ્ત્રોતને ઓળખવા માટે કોઈ આવશ્યકતા અસ્તિત્વમાં નથી. જેથી સાઈટની સત્તા અને ચોકસાઈનું મૂલ્યાંકન કરવું મુશ્કેલ છે. અમૂક સમયે માહિતીની બહુવિધ, વિભિન્ન અથવા વિરોધાભાસી સંસ્કરણો એકસાથે ઉપલબ્ધ રહેતા હોય છે. એવા સમયે માહિતીના ઉપયોગકર્તાને માહિતી પ્રાપ્ત કરવામાં મુશ્કેલીમાં વધારો થાય છે.

14.3.2 સામગ્રી / વિસ્તાર :

વેબ પર દરરોજ પ્રચંડ માહિતી વિસ્ફોટ થાય છે. તેમાંથી ઘણીખરી માહિતીનું મૂલ્ય ઓછું હોય છે. સાઈટ્સ પર ઘણી વખત ગુણવત્તાની શોધને મુશ્કેલ બનાવે છે. જો કે વેબ પર જાહેરાતો, પ્રમોશનો, મનોરંજક, વ્યાવસાયિકોને લગતી લગભગ બધા જ વિષય પ્રત્યેની માહિતી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જેમાં ઐતિહાસિક કરતા વર્તમાન માહિતી વધારે પ્રમાણમાં મળે છે. જો કે વેબ પર વધુ વૈવિધ્યસભર અને વૈશ્વિક સંસ્કૃતિને પ્રતિબિંબિત કરવા માટે ઉપયોગ થાય છે.

14.3.3 સ્થિરતા :

ટેક્નિકલ દૃષ્ટિથી જોઈએ તો વિશ્વસનીયતાનો પ્રશ્ન તો રહે જ છે, વેબસાઈટ પર આવેલ માહિતીનું સ્થાન બીજી માહિતી લઈ શકે અથવા તો જે-તે માહિતી અદૃશ્ય જ થઈ જાય તેવું પણ બને, જેથી સ્થિરતાનો પ્રશ્ન પણ ગંભીર છે. જ્યારે કોઈ મોટા જૂથ માટે એક જ માહિતી મેળવવી હોય ત્યારે બધા એક સાથે જ તે માહિતી સર્વર પર શોધતા જે-તે માહિતીની વેબસાઈટ હૅંગ (રોકાઈ

જવું) થવાથી શક્યતા રહેલી છે અને અહીં સ્થિરતા, અસુવિધા કે હતાશાનું કારણ પણ બની શકે છે. જો કે વેબને માહિતી સ્ત્રોત તરીકે ઉપયોગમાં લેવું જોખમી પણ બની રહે છે.

14.3.4 ગ્રંથસૂચિ નિયંત્રણ અને બૌદ્ધિક એક્સેસ :

અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે ગ્રંથાલયશાસ્ત્રના ક્ષેત્રમાં પ્રકાશિત સામગ્રીઓનું આયોજન કરવા માટેનાં સિદ્ધાંતો અને પદ્ધતિઓના સમૂહનો મહત્ત્વપૂર્ણ ફાળો છે અને માહિતી મેળવવા વેબને વર્ચ્યુઅલ લાઈબ્રેરી બનાવવા માટે પણ ગ્રંથસૂચિ નિયંત્રણનો અભાવ અને માહિતીને પ્રાપ્ત કરવામાં મુશ્કેલી પરિણમે છે. તેમ છતાં સાઈટ્સ અને સર્ચ એન્જિનની વર્ગીકૃત યાદીઓ વેબને ગોઠવવાનો પ્રયાસ કરી રહી છે. ઓ.સી.એલ.સી. (Online Computer Library Centre)ની ઈન્ટરસ્ટાઈક જેવી પહેલી ઈન્ટરનેટ સાઈટ્સ પર સૂચિબદ્ધ ધોરણો લાગુ થઈ રહ્યાં છે. ગ્રંથસૂચિ અને બૌદ્ધિક વપરાશની વર્તમાન સ્થિતિ પ્રારંભિક છે. જો કે પરંપરાગત ગ્રંથસૂચિ શોધવાની ટેક્નિક કરતાં સંબંધિત માહિતીને શોધવામાં બ્રાઉઝિંગ વધારે ભૂમિકા ભજવે છે.

14.3.5 કિંમત :

વેબ પરની મોટાભાગની માહિતીને વ્યાપકપણે મુક્ત રીતે દર્શાવવામાં આવી છે. પરંતુ ઘણી વખત નેટવર્ક માહિતી માલિકીની બની હોવાથી તેની કિંમતમાં વધારો થવાની સંભાવના છે. જો કે ઘણી સાઈટ્સ એવી હોય છે જેમાં કોઈપણ ચાર્જ વિના કનેક્ટ થઈ શકાય છે. છતાં પણ નોંધપાત્ર ભંડોળ હોવું જરૂરી બની રહે છે. જેમાં માળખાકીય સુવિધાઓ બનાવવા જરૂરી હાર્ડવેર અને સૉફ્ટવેર ખરીદવા માટે પ્રતિબદ્ધ હોય છે. વધુને વધુ વ્યવહારદક્ષ ઍપ્લિકેશન (દા.ત. જાવા JAVA) સાથે હાર્ડવેરને સતત અપગ્રેડ કરવું આવશ્યક છે. ડેટાબેઝનાં વિકાસકર્તાઓ અને પ્રકાશકો જેવા વ્યાપારી વધુને વધુ વેબ દ્વારા તેમના ઉત્પાદનનું વેચાણ કરતા હોય છે. સામાન્ય રીતે પ્રિન્ટ કરતાં વધુ કિંમત ડેટાબેઝમાં મૂલ્ય ઉમેરવામાં આવતા બૌદ્ધિક સંપત્તિ સુરક્ષિત છે.

આમ, વર્લ્ડ વાઈડ વેબનાં પરંપરાગત સંગ્રહ અને મૂલ્ય માટે વેબ પરની વિશ્વસનિયતાનો મુદ્દો કેન્દ્રમાં છે, તેમજ બિનજરૂરી સામગ્રી, અપ્રાપ્ય સર્વર, અનઈન્ટેન્ટ સાઈટ સંબંધિત માહિતી શોધવામાં મુશ્કેલી અને અણધાર્યા ખર્ચ આ બધી જ બાબતોને ધ્યાને રાખી વેબનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે.

<u>તમારી પ્રગતિ ચકાસો</u>

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

(1) વર્લ્ડ વાઈડ વેબ એટલે શું ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(2) વર્લ્ડ વાઈડ વેબના વ્યાવસાયિક અને પરંપરાગત મૂલ્યો વર્ણવો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(3) વેબને માહિતી સ્ત્રોત તરીકે ઉપયોગમાં લેતા પહેલાં ચકાસવાના ઘટકો વર્ણવો.

.....

.....

.....

.....

.....

14.4 વેબને માહિતી સ્ત્રોત તરીકે ઉપયોગ કરવાના ગેરફાયદા (Disadvantages of using the web as a source of information)

ઈન્ટરનેટ એક અલગ અલગ વિષયોનું વેર–વિખેર માળખું છે. જેમાં કોઈ સમાન અધિકાર કે સંપાદકીય સમીક્ષાની જરૂર નથી. વ્યવહારુ દ્રષ્ટિએ આનો અર્થ એ થાય છે કે પ્રલેખો અથવા તેના બંધારણના કોઈ ધોરણો અસ્તિત્વમાં નથી. કોઈપણ વ્યક્તિ લેખક કે પ્રકાશક હોઈ શકે છે. જેથી તેમાંથી પ્રાપ્ત થતી માહિતી ભ્રામક અથવા તો ભૂલ ભરેલી પણ કદાચ હોઈ શકે. સાઈટની સતા (અધિકાર) અને તેનું ચોકસાઈનું મૂલ્યાંકન કરવું મુશ્કેલ છે.

- વેબ પર દરરોજ એક પ્રચંડ ડેટા પ્રસારિત થાય છે. પરંતુ જે પ્રલેખને હીરા કહી શકાય તેવા ઓછા પ્રસારિત થાય છે. વેબ પરથી પ્રાપ્ત થતી માહિતીની ગુણવત્તા ખૂબજ ઓછી હોય છે. વિશ્વસનીયતાનો મુદ્દો વેબ પરની ચિંતાના કેન્દ્રમાં છે.
- ટેક્નિકલ બાબતે વિશ્વસનીયતા તરફ વળવું જોઈએ. જે ઉપયોગકર્તા પ્રાથમિક સ્ત્રોત તરીકે સાઈટ પર આધાર રાખે છે. ત્યારે સંશોધનકાર માટે ગંભીર પરિણામો મળી શકે છે. જેમ કે જે માહિતી પ્રાપ્ત કરી હોય તે ડેટા અચાનક સાઈટ પરથી ગાયબ થઈ જાય છે.
- ગ્રંથાલય ક્ષેત્રમાં મહત્ત્વપૂર્ણ ફાળો પ્રકાશિત સામગ્રીઓનું આયોજન કરી તેના માટેના સિદ્ધાંતો અને પદ્ધતિઓનો સમૂહ છે. કે જ્યાથી માહિતી મળી શકે જો કે વેબ પર ગ્રંથસૂચિ નિયંત્રણનો અભાવ સબંધિત માહિતીને પ્રાપ્ત કરવામાં મુશ્કેલી સર્જાય છે.
- વધુને વધુ વ્યવહારદક્ષ ઍપ્લિકેશન સાથે હાર્ડવેરને પણ સતત અપગ્રેડ કરવું આવશ્યક છે.

<u>તમારી પ્રગતિ ચકાસો</u>

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

(4) વેબને માહિતી સૂત્ર તરીકેનાં ઉપયોગથી થતાં ગેરફાયદા વર્ણવો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

14.5 વેબને માહિતીસ્ત્રોત તરીકે ઉપયોગ કરવાના ફાયદા (Advantages of using the web as a source of information)

વેબનો ઉપયોગ કરતા સમયે નીચે પ્રમાણેના ફાયદા થઈ શકે છે, જેમાં સમયસરતા, ઈન્ટરેક્ટિવિટી, મલ્ટીમીડિયા અને હાયપર ટેક્સ્ટ ક્ષમતા, ઉપલબ્ધતા વગેરે...

14.5.1 સમયસરતા :

વેબની સૌથી મજબૂત સંપત્તિમાંની એક વર્તમાન અને સમયસર માહિતી પ્રદાન કરવાની ક્ષમતા છે. જેમાં વર્તમાન પરિસ્થિતિઓ, આગાહી, ઉપગ્રહની છબિઓ અને હવામાન સબંધિત અન્ય માહિતી પણ મળી રહે છે. આ ઉપરાંત વ્યાવસાયિક ડેટા, ભૌગોલિક તેમજ રાજકીય માહિતી તેમજ વર્તમાન સમાચાર માહિતી પ્રદાન સમયસર થતી હોય છે. જેના માટે પણ અલગ અલગ વિષયોની મહિતી માટે અલગ અલગ સાઈટ્સ ઉપલબ્ધ રહે છે. જેમાં વિશ્વના દૈનિક અખબારો માટેની લિંક પણ ઉપલબ્ધ રહે છે. જેના દ્વારા સમયસર માહિતી મળતી રહે છે. જે પરંપરાગત પ્રિન્ટ મીડિયા સામે તાત્કાલિક અને ઝડપી માહિતી પ્રદાન કરે છે.

14.5.2 ઈન્ટરેક્ટિવિટી :

વેબનાં આંતરિક જોડાણો કાર્ય આપે તેવું પ્રિન્ટ સ્ત્રોત દ્વારા કાર્ય મળવું મુશ્કેલ છે. જેમાં એકમ રૂપાંતર જેવી ગણતરીઓ, વિશ્વભરના સ્થાનિક સમય અને આંતર ગણતરીઓ આપમેળે થાય છે. તે ઉપરાંત ગ્રંથાલય સાથેની ક્રિયા પ્રતિક્રિયા વધુ ને વધુ શક્ય છે. કારણકે અસંખ્ય પુસ્તકાલયના સંદર્ભ વિભાગો હવે ઉપયોગકર્તાને ગ્રંથાલયની વેબ સાઈટ દ્વારા સંદર્ભ પ્રશ્નો પૂછવાની તક પૂરી પાડે છે. યુ.એસ.માં આ સેવાના સૈદ્ધાંતિક નાવીન્યોમાં એક ઈન્ટરનેટ પબ્લિક લાયબ્રેરી છે. જે તેના ''એક સંદર્ભ પ્રશ્ન પૂછો'' પૃષ્ઠ પર એક ઈન્ટરેક્ટિવ માહિતી સેવા પ્રદાન કરે છે. તેમજ માર્ગદર્શિકા પણ પૂરી પાડવામાં આવે છે અને ઉપયોગકર્તા ઓનલાઈન ફોર્મ પર પ્રશ્ન પર સબમિટ કરાવે છે.

14.5.3 મલ્ટીમીડિયા અને હાયપર ટેક્સ્ટ ક્ષમતા :

પરંપરાગત ગ્રંથાલયમાં મુદ્રણ કાર્ય એ પ્રાથમિક માધ્યમ છે કે જેના દ્વારા માહિતી પ્રાપ્ત કરવામાં અને પ્રસારિત કરવામાં આવે છે. બીજા મીડિયા સેન્ટરો ઓડિયો અને વીડિયો રેકોર્ડિંગ પ્રદાન કરી શકે છે. પરંતુ મોટા ભાગે આ માધ્યમોનું પ્રિન્ટ સંગ્રહ સાથે થોડું એકીકરણ છે. સીડી રોમ્સની નવી જનરેશનની જેમ વેબ સાઈટ્સ પણ વીડિયો સહિત ટેક્સ્ટ, સાઉન્ડ અને પ્રતિકૃતિના સાચા એકીકરણ માટે પ્રદાન કરે છે.

14.5.4 ઉપલબ્ધતા :

પરંપરાગત ગ્રંથાલયથી વિપરીત કે જેનો ઉપયોગ ચોક્કસ સ્થાન અને સમયમાં થવો આવશ્યક છે. વેબ દ્વારા માહિતી ક્યારે અને ક્યાં એક્સેસ થઈ શકે છે તે ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે યોગ્ય રીતે ગોઠવાયેલાં હાર્ડવેર, સૉફ્ટવેર અને નેટવર્કથી કનેક્ટ થવાની ક્ષમતા જરૂરી હોય છે. કદાચ નજીકના ભવિષ્યમાં વેબ સૌથી પાવરફૂલ સુવિધા થઈ શકે જેમાંથી મોટા ભાગનું સાહિત્ય પુસ્તકાલય સંગ્રહમા પણ ઉપલબ્ધ ન હોય. વેબ પર મુખ્ય પુસ્તકાલયો, યુનિવર્સિટીઓ અને સંશોધન કેન્દ્રો, વ્યાવસાયિક સંસ્થાઓના હોમ પેજ હોય છે. જેમાં મૂલ્યવર્ધિત સંશાધનો સામેલ હોય છે. વ્યાવસાયિક ડેટાબેજ જેવા કે બ્રિટાનીકા વિશ્વકોશ સંપૂર્ણ વેબ પર ઉપલબ્ધ છે. તેમજ ભગવદગોમંડલ શબ્દકોશ પણ વેબ પર ઉપલબ્ધ હોય છે. ગ્રંથાલયો નોંધપાત્ર રીતે મર્યાદિત પ્રમાણમા માહિતી જેમ કે રાષ્ટ્રીય અને વ્યાપારી ટેલિફોન ડિરેક્ટરીસ, શબ્દકોશ, પંચાંગ વગેરે એક્સેસ કરી શકે છે. ઘણા પ્રકારના વિષયોના જર્નલ પણ ONLINE SUBSCRIBE કરેલ હોય તે જર્નલ Web પર ઉપલબ્ધ રહે છે. જો કે વેબ પર પ્રકાશિત થતી સંખ્યાબંધ ઈ–જર્નલ ફ્રી(નિઃશુલ્ક) પણ ઉપલબ્ધ રહે છે. વેબ દ્વારા માહિતી મેળવવા માટે જુદાં–જુદાં વિભાગો છે. જેમ કે પ્રકાશિત ડિરેક્ટરીસ વેબ આધારિત વિષય ડિરેક્ટરીસ, સર્ચ એન્જિન વગેરે.

14.6 વેબ પર માહિતી મેળવવા માટેની વ્યૂહ રચના (Search Strategies for getting information on the web)

વેબ પર માહિતી મેળવવા માટે પણ અનેક વ્યૂહ રચના કરવી આવશ્યક છે. સૌથી મોટો પડકાર એ છે કે વિશિષ્ટ માહિતી આવશ્યકતાઓને પહોંચી વળવા માટે ઉપયોગી સાઈટ્સ અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ ? માહિતી પ્રાપ્ત કરવા ચોક્કસ સાઈટને શોધીને વર્તમાન સાધનો, જો કોઈ શીર્ષક ખબર હોય તો પુસ્તક શોધવા માટે ઉપયોગ થાય છે. ચોક્કસ રિકોલ ફક્ત સાઈટનાં "સરનામું" યુ.આર.એલ.ને જાણીને શક્ય છે જે નીચે મુજબ છે.

14.6.1 પ્રકાશિત ડિરેક્ટરીઓ :

કોઈ વિશિષ્ટ સાઈટ પર જવા માટે સૌથી સહેલો રસ્તો એ URL ને જાણવાનો છે. જે કૉલ નંબર (Call Number) સાથે સમાન છે. વિવિધ પ્રકાશનો જેવાં કે યાહૂ અને વિશિષ્ટ ટાઈટલ વિવિધ વિષયો પર પહોંચાડવા માટે પ્રારંભિક બિંદુ પ્રદાન કરે છે. તે માટે સાઈટ્સની પૂર્વ પસંદગી કરવામાં આવે છે અને સંભવતઃ સમીક્ષા પણ કરવામાં આવતી હોવાથી તે વધુ સારા પ્રમાણમાં માહિતી હોઈ શકે.

14.6.2 વેબ આધારિત વિષય ડિરેક્ટરી :

સાઈટ્સની વર્ગીકૃત યાદીઓ એ સામાન્ય વિષય દ્વારા વેબ સ્ત્રોતોને ગોઠવવા માટે એક ઉપયોગી પદ્ધતિ છે. મોટાભાગના કિસ્સામાં ડિરેક્ટરીમાં સાઈટ્સ દ્વારા કિ-વર્ડ શોધ એ વધારાની શોધવ્યૂહ રચના પ્રદાન કરે છે. એક મુખ્ય સેવા ક્લીયરિંગ હાઉસ ફોર સબ્જેક્ટ ઓરિએન્ટેડ ઈન્ટરનેટ રિસોર્સ ગાઈડ્સ દ્વારા માર્ગદર્શિકા પ્રદાન થાય છે. અન્ય સાઈટ્સ જેવી કે ઈન્ટરનેટ પબ્લિક લાઈબ્રેરી નાની, વધુ કેન્દ્રિત અને પસંદગીયુક્ત રહે છે. વેબસાઈટ્સ અને અન્ય ઈન્ટરનેટ સંશાધનોની સમીક્ષાઓ સાહિત્ય (કોલિન્સ, 1966)માં દેખાવા માંડી છે. આ વર્ગીકૃત યાદીઓ ખાસ કરીને જ્યારે કાળજીપૂર્વક પસંદ કરવામાં આવે ત્યારે પસંદ કરેલ સાઈટ્સની નજીકની સમકક્ષ રજૂ કરે છે.

14.6.3 શોધ એન્જિન :

વિષય ડિરેક્ટરીમાં સમાવિષ્ટ સાઈટ્સના પ્રમાણમાં વેબ સર્ચ એન્જિન જેમ કે, અલ્ટ્રા વિસ્ટા અથવા લાઈકોસ કરોડો પેજિસની શોધ કરે છે. દરેક શોધમાં આ સર્ચ એન્જિન કિવર્ડ અને બુલિયન શોધવાની ક્ષમતા પ્રદાન કરે છે. જેથી કોઈ ચોક્કસ વિષયની સબંધિત સાઈટ્સ શોધી શકાય. જો કે ડેટાબેઝનાં કાળ અને શોધ ક્ષેત્રોના અયોગ્યતાને કારણે ઘણી વખત અસંગત શોધ મળે છે. જ્યારે ઈન્ટરનેટને લોકપ્રિય રૂપે ઈન્ફર્મેશન હાઈવે તરીકે ઓળખવામાં આવે છે ત્યારે વધુ શોધ એન્જિન વધુ સારું અને ઝડપથી વિષયની નજીક પહોંચાડતું હોવું જોઈએ અને અંતે બહુવિધ સાધનો સાથેની ઘણી વ્યૂહરચના શ્રેષ્ઠ પરિણામ આપે છે.

14.7 ગ્રંથાલયમાં વેબને એકીકૃત કરવું (Integrating the web into a library)

પરંપરાગત રીતે આપણે જાણીએ છીએ કે ઈંટો અને પુસ્તકો સાથે રહે એટલે કે પરંપરાગત ગ્રંથાલય આવનારા વર્ષોમાં અમારી સાથે રહેશે તેવા ખ્યાલ હતો તે જ સમયે વર્લ્ડ વાઈડ વેબની ટેક્નિક ઈન્ટરનેટનાં સંશાધનોને પહેલાં કરતાં વધુ સરળ બનાવે છે. પ્રશ્ન ગ્રંથાલય અથવા ઈન્ટરનેટનો નથી, પરંતુ ગ્રંથાલય અને ઈન્ટરનેટનો છે.

આખરે વર્ચ્યુઅલ ગ્રંથાલયોને વર્લ્ડ વાઈડ વેબની ટેક્નિક ઈન્ટરનેટના સંશાધનોને પહેલાં કરતાં વધુ સુલભ બનાવે છે. આખરે ગ્રંથાલયોએ પરંપરાગત સંશાધનો અને વર્ચ્યુઅલ સંસાધનો

વચ્ચે સંતુલન બનાવવાની જરૂર રહેશે. ગ્રંથાલયો દ્વારા વેબના ઉપયોગથી ઉપયોગકર્તાને માહિતી સેવા પ્રદાન કરવામાં ગ્રંથાલયના ઉપયોગની સાથે સાથે વેબ આધારિત સંશાધનોની સમજ કેળવી તેનો ઉપયોગ પણ કરવો જરૂરી બની રહે છે.

<u>તમારી પ્રગતિ ચકાસો</u>

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

(5) વેબને માહિતીસૂત્ર તરીકે ઉપયોગ કરવાના ફાયદા જણાવો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(6) વેબ પર માહિતી મેળવવાની વ્યૂરચના સમજાવો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

14.8 સારાંશ (Summary)

ઉપરોક્ત એકમમાં આપ સૌએ જાણ્યું કે ડિજિટલ માહિતીના વિતરણ માટે વર્લ્ડ વાઈડ વેબ એક વધુને વધુ લોકપ્રિય પ્લેટફોર્મ બની રહ્યું હોવાથી ગ્રંથાલયોને સચોટ અને વિશ્વસનીય માહિતી શોધવા અને તેનો ઉપયોગ કરવો એ પડકારજનક છે. માઉસનાં એક ક્લિકથી મળતી માહિતી ઉપયોગકર્તા માટે એક વર્ચુયલ લાઈબ્રેરી બની રહી છે. પુસ્તકાલયના પ્રિન્ટ સંગ્રહને બદલી તેનો પૂરક બનાવવા વેબનો ઉપયોગ મૂંઝવણ અને તર્કો રજૂ કરે છે. વ્યાવસાયિક સંગ્રહો, પરંપરાગત મૂલ્યો વિશેની માહિતી પણ વિસ્તૃત રીતે મેળવી. વર્લ્ડ વાઈડ વેબ કોઈ ગ્રંથાલય નથી. ગ્રંથાલયો તેના મૂળભુત સિદ્ધાંતના સમૂહ પર કાર્યરત હોય છે. જેમાં ઉપલબ્ધ પ્રલેખોમાં ગુણવત્તાની થોડી ખાતરી હોય. સારા પુસ્તકાલયો એ ગ્રંથો અથવા દસ્તાવેજોના ભંડાર જ નથી. આ ઉપરાંત વેબનાં ઉપયોગથી થતાં ફાયદા અને ગેરફાયદા વિશેની પણ જાણકારી મેળવી.

14.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો (Answers of Self Check Exercise)

(1) ડિજિટલ માહિતીના વિતરણ માટે વર્લ્ડ વાઈડ વેબ એક વધુને વધુ લોકપ્રિય પ્લેટફોર્મ બની રહ્યું હોવાથી ગ્રંથાલયોને સચોટ અને વિશ્વસનીય માહિતી શોધવા ઉપયોગ થાય છે. માઉસનાં એક ક્લિકથી મળતી માહિતી ઉપયોગકર્તા માટે એક વર્ચુયલ લાઈબ્રેરી બની રહી છે. પુસ્તકાલયના પ્રિન્ટ સંગ્રહને બદલી તેનો પૂરક બનાવવા વેબનો ઉપયોગ કરવો એટલે વર્લ્ડ વાઈડ વેબનો ઉપયોગ કર્યો કહેવાય.

(2) વર્લ્ડ વાઈડ વેબ કોઈ ગ્રંથાલય નથી. ગ્રંથાલયો તેના મૂળભૂત સિદ્ધાંતના સમૂહ પર કાર્યરત હોય છે.

- જે અંતર્ગત ઉપલબ્ધ પ્રલેખોમાં ગુણવત્તાની થોડી ખાતરી હોય.
- સારા પુસ્તકાલયો એ ગ્રંથો અથવા દસ્તાવેજોના ભંડાર જ નથી પરંતુ સરળતાથી શ્રેષ્ઠ સામગ્રીને સંગ્રહિત કરે છે
- જેમાનાં વ્યક્તિગત, શૈક્ષણિક, સંશોધન અને મનોરંજનને લગતા વિષયોને સમર્થન આપે છે.
- AACR રેકોર્ડ, DDC તેમજ CC અને CCC સુધી પરંપરાગત ગોઠવણ કરવાની પદ્ધતિઓ કાર્યરત છે. જે ઉપયોગકર્તાને મૂલ્યાંકનક્ષમ બનાવે છે.
- વ્યાવસાયિક કર્મચારીના રૂપમાં મૂલ્યવર્ધિત સેવા પ્રદાન કરે છે. જે ફક્ત સામગ્રીની પસંદગી કે ગોઠવણ જ કરતાં નથી.
- જેનાં દ્વારા ઉપયોગકર્તાને તેમની જરૂરી સામગ્રી કે માહિતી શોધવામાં મદદ કરે છે.

(3) **વેબને ઉપયોગમાં લેતા પહેલા ચકાસવાનાં ઘટાકો :**

ઑથોરિટી : કોઈપણ માહિતીને પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં તેની ઑથોરિટીને જાણવી જરૂરી બની જતી હોય છે. કેમ કે, આજકાલ ઈન્ટરનેટ પર એટલી બધી માહિતી ઉપલબ્ધ થઈ રહે છે જેમાં કોઈ અધિકાર કે સંપાદકીય સમીક્ષાની જરૂર રહેતી નથી. વ્યવહારુ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો આ એવી માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે કે એ માહિતી માટે કોઈ ધોરણોનું મૂલ્ય નથી. એ માહિતીનો કોઈપણ લેખક કે પ્રકાશક હોઈ શકે. જેમાં માહિતીની વિસંગતતા વ્યાકરણની ભૂલો, તેમજ નબળી લેખન પ્રવૃત્તિનો ચિતાર જોવા મળે છે. આવી માહિતી ખોટી અથવા તો ભૂલભરેલી પણ હોઈ શકે છે. તેમજ વેબ પર મૂકવામાં આવેલ માહિતીનું લેખકત્વ પ્રકાશનની તારીખ તેમજ માહિતીના સ્ત્રોતને ઓળખવા માટે કોઈ આવશ્યકતા અસ્તિત્વમાં નથી. જેથી સાઈટની સત્તા અને ચોકસાઈનું મૂલ્યાંકન કરવું મુશ્કેલ છે. અમૂક સમયે માહિતીની બહુવિધ, વિભિન્ન અથવા વિરોધાભાસી સંસ્કરણો એકસાથે ઉપલબ્ધ રહેતા હોય છે. એવા સમયે માહિતીના ઉપયોગકર્તાને માહિતી પ્રાપ્ત કરવામાં મુશ્કેલીમાં વધારો થાય છે.

સામગ્રી / વિસ્તાર : વેબ પર દરરોજ પ્રચંડ માહિતી વિસ્ફોટ થાય છે. તેમાંથી ઘણીખરી માહિતીનું મૂલ્ય ઓછું હોય છે. સાઈટ્સ પર ઘણી વખત ગુણવત્તાની શોધને મુશ્કેલ બનાવે છે. જો કે વેબ પર જાહેરાતો, પ્રમોશનો, મનોરંજક, વ્યાવસાયિકોને લગતી લગભગ બધા જ વિષય પ્રત્યેની માહિતી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જેમાં ઐતિહાસિક કરતા વર્તમાન માહિતી વધારે પ્રમાણમાં મળે છે. જો કે વેબ પર વધુ વૈવિધ્યસભર અને વૈશ્વિક સંસ્કૃતિને પ્રતિબિંબિત કરવા માટે ઉપયોગ થાય છે.

સ્થિરતા : ટેક્નિકલ દૃષ્ટિથી જોઈએ તો વિશ્વસનિયતાનો પ્રશ્ન તો રહે જ છે, વેબસાઈટ પર આવેલ માહિતીનું સ્થાન બીજી માહિતી લઈ શકે અથવા તો જે-તે માહિતી અદૃશ્ય જ થઈ જાય તેવું પણ બને, જેથી સ્થિરતાનો પ્રશ્ન પણ ગંભીર છે. જ્યારે કોઈ મોટા જૂથ માટે એક જ માહિતી મેળવવી હોય ત્યારે બધા એક સાથે જ તે માહિતી સર્વર પર શોધતા જે-તે માહિતીની વેબસાઈટ હેંગ (રોકાઈ જવું) થવાથી શક્યતા રહેલી છે અને અહીં સ્થિરતા, અસુવિધા કે હતાશાનું કારણ પણ બની શકે છે. જો કે વેબને માહિતી સ્ત્રોત તરીકે ઉપયોગમાં લેવું જોખમી પણ બની રહે છે.

ગ્રંથસૂચિ નિયંત્રણ અને બૌદ્ધિક એક્સેસ : અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે ગ્રંથાલયશાસ્ત્રના ક્ષેત્રમાં પ્રકાશિત સામગ્રીઓનું આયોજન કરવા માટેનાં સિદ્ધાંતો અને પદ્ધતિઓનાં સમૂહનો

મહત્ત્વપૂર્ણ ફાળો છે. જેથી તેઓને માહિતી મળી શકે. વેબને વર્ચ્યુઅલ લાઈબ્રેરી બનાવવા માટે પણ ગ્રંથસૂચિ નિયંત્રણનો અભાવ અને માહિતીને પ્રાપ્ત કરવામાં મુશ્કેલી પરિણમે છે. તેમ છતાં સાઈટ્સ અને સર્ચ એન્જિનની વર્ગીકૃત યાદીઓ વેબને ગોઠવવાનો પ્રયાસ કરી રહી છે. ઓ.સી.એલ.સી. (Online Computer Library Centre)ની ઈન્ટસ્ટાઈક જેવી પહેલી ઈન્ટરનેટ સાઈટ્સ પર સૂચિબદ્ધ ધોરણો લાગુ થઈ રહ્યા છે. ગ્રંથસૂચિ અને બૌદ્ધિક વપરાશની વર્તમાન સ્થિતિ પ્રારંભિક છે. જો કે પરંપરાગત ગ્રંથસૂચિ શોધવાની ટેક્નિક કરતા સંબંધિત માહિતીને શોધવામાં બ્રાઉઝિંગ વધારે ભૂમિકા ભજવે છે.

કિંમત : વેબ પરની મોટાભાગની માહિતીને વ્યાપકપણે મુક્ત રીતે દર્શાવવામાં આવી છે. પરંતુ ઘણી વખત નેટવર્ક માહિતી માલિકીની બની હોવાથી તેની કિંમતમાં વધારો થવાની સંભાવના છે. જો કે ઘણી સાઈટ્સ એવી હોય છે જેમાં કોઈપણ ચાર્જ વિના કનેક્ટ થઈ શકાય છે. છતાં પણ નોંધપાત્ર ભંડોળ હોવું જરૂરી બની રહે છે. જેમાં માળખાકીય સુવિધાઓ બનાવવા જરૂરી હાર્ડવેર અને સૉફ્ટવેર ખરીદવા માટે પ્રતિબદ્ધ હોય છે. વધુને વધુ વ્યવહારદક્ષ ઍપ્લિકેશન (દા.ત. જાવા JAVA) સાથે હાર્ડવેરને સતત અપગ્રેડ કરવું આવશ્યક છે. ડેટાબેઝનાં વિકાસકર્તાઓ અને પ્રકાશકો જેવા વ્યાપારી વધુને વધુ વેબ દ્વારા તેમના ઉત્પાદનનું વેચાણ કરતા હોય છે. સામાન્ય રીતે પ્રિન્ટ કરતા વધુ કિંમત ડેટાબેઝમાં મૂલ્ય ઉમેરવામાં આવતા બૌદ્ધિક સંપત્તિ સુરક્ષિત છે.

(4) વેબ પર દરરોજ એક પ્રચંડ ડેટા પ્રસારિત થાય છે. પરંતુ જે પ્રલેખને હીરા કરી શકાય તેવા ઓછા પ્રસારિત થાય છે. વેબ પરથી પ્રાપ્ત થતી માહિતીની ગુણવતા ખૂબજ ઓછી હોય છે. વિશ્વસનીયતાનો મુદ્દો વેબ પરની ચિંતાના કેન્દ્રમાં છે.

- ટેક્નિકલ બાબતે વિશ્વસનીયતા તરફ વળવું જોઈએ. જે ઉપયોગકર્તા પ્રાથમિક સ્ત્રોત તરીકે સાઈટ પર આધાર રાખે છે. ત્યારે સંશોધનકાર માટે ગંભીર પરિણામો મળી શકે છે. જેમ કે જે માહિતી પ્રાપ્ત કરી હોય તે ડેટા અચાનક સાઈટ પરથી ગાયબ થઈ જાય છે.
- ગ્રંથાલય ક્ષેત્રમાં મહત્ત્વપૂર્ણ ફાળો પ્રકાશિત સામગ્રીઓનું આયોજન કરી તેના માટેના સિદ્ધાંતો અને પદ્ધતિઓનો સમૂહ છે કે જ્યાથી માહિતી મળી શકે જો કે વેબ પર ગ્રંથસૂચિ નિયંત્રણનો અભાવ સબંધિત માહિતીને પ્રાપ્ત કરવામાં મુશ્કેલી સર્જાય છે.
- વધુ ને વધુ વ્યવહારદક્ષ ઍપ્લિકેશન સાથે હાર્ડવેરને પણ સતત અપગ્રેડ કરવું આવશ્યક છે.

(5) **વેબને માહિતીસૂત્ર તરીકે ઉપયોગમાં લેવાના ફાયદા :**

સમયસરતા : વેબની સૌથી મજબૂત સંપત્તિમાની એક વર્તમાન અને સમયસર માહિતી પ્રદાન કરવાની ક્ષમતા છે. જેમાં વર્તમાન પરિસ્થિતિઓ, આગાહી, ઉપગ્રહની છબિઓ અને હવામાન સબંધિત અન્ય માહિતી પણ મળી રહે છે. આ ઉપરાંત વ્યાવસાયિક ડેટા, ભૌગોલિક તેમજ રાજકીય માહિતી તેમજ વર્તમાન સમાચાર માહિતી પ્રદાન સમયસર કરતી રહે છે. જેના માટે પણ અલગ અલગ વિષયોની મહિતી માટે અલગ અલગ સાઈટ્સ ઉપલબ્ધ રહે છે. જેમાં વિશ્વના દૈનિક અખબારો માટેની લિંક પણ ઉપલબ્ધ રહે છે. જેના દ્વારા સમયસર માહિતી મળતી રહે છે. જે પરંપરાગત પ્રિન્ટ મીડિયા સામે તાત્કાલિક અને ઝડપી માહિતી પ્રદાન કરે છે.

ઈન્ટરેક્ટિવીટી : વેબનાં આંતરિક જોડાણો કાર્ય આપે તેવું પ્રિન્ટ સ્ત્રોત દ્વારા કાર્ય મળવું મુશ્કેલ છે. જેમાં એકમ રૂપાંતર જેવી ગણતરીઓ, વિશ્વભરના સ્થાનિક સમય અને આંતર ગણતરીઓ આપમેળે થાય છે. તે ઉપરાંત ગ્રંથાલય સાથેની ક્રિયા પ્રતિક્રિયા વધુ ને વધુ

શક્ય છે. કારણકે અસંખ્ય પુસ્તકાલયના સંદર્ભ વિભાગો હવે ઉપયોગકર્તાને ગ્રંથાલયની વેબ સાઈટ દ્વારા સંદર્ભ પ્રશ્નો પૂછવાની તક પૂરી પાડે છે. યુ.એસ.માં આ સેવાના સૈદ્ધાંતિક નાવીન્યોમાંનું એક ઈન્ટરનેટ પબ્લિક લાયબ્રેરી છે. જે તેના ''એક સંદર્ભ પ્રશ્ન પૂછો'' પૃષ્ઠ પર એક ઈન્ટરેક્ટિવ માહિતી સેવા પ્રદાન કરે છે. તેમજ માર્ગદર્શિકા પણ પૂરી પાડવામાં આવે છે અને ઉપયોગકર્તા ઓનલાઈન ફોર્મ પર પ્રશ્ન પર સબમિટ કરાવે છે.

મલ્ટીમીડિયા અને હાયપર ટેક્સ્ટ ક્ષમતા : પરંપરાગત ગ્રંથાલયમાં મુદ્રણ કાર્ય એ પ્રાથમિક માધ્યમ છે કે જેના દ્વારા માહિતી પ્રાપ્ત કરવામાં અને પ્રસારિત કરવામાં આવે છે. બીજા મીડિયા સેન્ટરો ઓડિયો અને વીડિયો રેકોર્ડિંગ પ્રદાન કરી શકે છે. પરંતુ મોટા ભાગે આ માધ્યમોનું પ્રિન્ટ સંગ્રહ સાથે થોડું એકીકરણ છે. સીડી રોમ્સની નવી જનરેશનની જેમ વેબ સાઈટ્સ પણ વીડિયો સહિત ટેક્સ્ટ, સાઉન્ડ અને પ્રતિકૃતિના સાચા એકીકરણ માટે પ્રદાન કરે છે.

ઉપલબ્ધતા : પરંપરાગત ગ્રંથાલયથી વિપરીત કે જેનો ઉપયોગ ચોક્કસ સ્થાન અને સમયમાં થવો આવશ્યક છે. વેબ દ્વારા માહિતી ક્યારે અને ક્યાં એક્સેસ થઈ શકે છે તે ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે યોગ્ય રીતે ગોઠવાયેલા હાર્ડવેર, સૉફ્ટવેર અને નેટવર્કથી કનેક્ટ થવાની ક્ષમતા જરૂરી હોય છે. કદાચ નજીકના ભવિષ્યમાં વેબ સૌથી પાવરફૂલ સુવિધા થઈ શકે જેમાંથી મોટા ભાગનું સાહિત્ય પુસ્તકાલય સંગ્રહમા પણ ઉપલબ્ધ ન હોય. વેબ પર મુખ્ય પુસ્તકાલયો, યુનિવર્સિટીસ અને સંશોધન કેન્દ્રો, વ્યાવસાયિક સંસ્થાઓના હોમ પેજ હોય છે. જેમાં મૂલ્યવર્ધિત સંશાધનો સામેલ હોય છે. વ્યાવસાયિક ડેટાબેજ જેવા કે બ્રિટાનિકા વિશ્વકોશ સંપૂર્ણ વેબ પર ઉપલબ્ધ છે. તેમજ ભગવદ્‌ગોમંડલ શબ્દ કોશ પણ વેબ પર ઉપલબ્ધ રહે છે. ગ્રંથાલયો નોંધપાત્ર રીતે મર્યાદિત પ્રમાણમા માહિતી જેમ કે રાષ્ટ્રીય અને વ્યાપારી ટેલિફોન ડિરેક્ટરીસ, શબ્દકોશ, પંચાંગ વગેરે એક્સેસ કરી શકે છે. ઘણા પ્રકારના વિષયોના જર્નલ પણ ONLINE SUBSCRIBE કરેલ હોય તે જર્નલ Web પર ઉપલબ્ધ રહે છે. જો કે વેબ પર પ્રકાશિત થતી સંખ્યાબંધ ઈ–જર્નલ ફ્રી(નિઃશુલ્ક) પણ ઉપલબ્ધ રહે છે. વેબ દ્વારા માહિતી મેળવવા માટે જુદાં–જુદાં વિભાગો છે. જેમ કે પ્રકાશિત ડિરેક્ટરીસ વેબ આધારિત વિષય ડિરેક્ટરીસ, સર્ચ ઍન્જિન વગેરે.

(6) વેબ પર માહિતી મેળવવા માટેની વ્યૂહરચના નીચે પ્રમાણે છે.

વેબ પર માહિતી મેળવવા માટે પણ અનેક વ્યૂહ રચના કરવી આવશ્યક છે. સૌથી મોટો પડકાર એ છે કે વિશિષ્ટ માહિતી આવશ્યકતાઓને પહોંચી વળવા માટે ઉપયોગી સાઈટ્સ અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ ? માહિતી પ્રાપ્ત કરવા ચોક્કસ સાઈટને શોધીને વર્તમાન સાધનો, જો કોઈ શીર્ષક ખબર હોય તો પુસ્તક શોધવા માટે ઉપયોગ થાય છે. ચોક્કસ રિકૉલ ફક્ત સાઈટનાં ''સરનામું'' યુ.આર.એલ.ને જાણીને શક્ય છે જે નીચે મુજબ છે.

પ્રકાશિત ડિરેક્ટરીસ : કોઈ વિશિષ્ટ સાઈટ પર જવા માટે સૌથી સહેલો રસ્તો એ URL ને જાણવાનો છે. જે કોલ નંબર (Call Number) સાથે સમાન છે. વિવિધ પ્રકાશનો જેવાં કે યાહૂ અને વિશિષ્ટ ટાઈટલ વિવિધ વિષયો પર પહોંચાડવા માટે પ્રારંભિક બિંદુ પ્રદાન કરે છે. તે માટે સાઈટ્સની પૂર્વ પસંદગી કરવામાં આવે છે અને સંભવતઃ સમીક્ષા પણ કરવામાં આવતી હોવાથી તે વધુ સારા પ્રમાણમાં માહિતી હોઈ શકે.

વેબ આધારિત વિષય ડિરેક્ટરી : સાઈટ્સની વર્ગીકૃત યાદીઓ એ સામાન્ય વિષય દ્વારા વેબ સ્ત્રોતોને ગોઠવવા માટે એક ઉપયોગી પદ્ધતિ છે. મોટાભાગના કિસ્સામાં ડિરેક્ટરીમાં સાઈટ્સ દ્વારા કિવર્ડ શોધ એ વધારાની શોધવ્યૂહ રચના પ્રદાન કરે છે. એક મુખ્ય સેવા ક્લીયરિંગ હાઉસ ફોર સબ્જેક્ટ ઓરિએન્ટેડ ઈન્ટરનેટ રિસોર્સ ગાઈડ્સ દ્વારા માર્ગદર્શિકા પ્રદાન થાય છે. અન્ય સાઈટ્સ જેવી કે ઈન્ટરનેટ પબ્લિક લાઈબ્રેરી નાની, વધુ કેન્દ્રિત અને પસંદગીયુક્ત રહે છે. વેબસાઈટ્સ અને અન્ય ઈન્ટરનેટ સંશાધનોની સમીક્ષાઓ સાહિત્ય

(કોલીન્સ, 1966)માં દેખાવા માંડી છે. આ વર્ગીકૃત યાદીઓ ખાસ કરીને જ્યારે કાળજીપૂર્વક પસંદ કરવામાં આવે ત્યારે પસંદ કરેલ સાઈટ્સની નજીકની સમકક્ષ રજૂ કરે છે.

શોધ એન્જિન : વિષય ડિરેક્ટરીમાં સમાવિષ્ટ સાઈટ્સના પ્રમાણમાં વેબ સર્ચ એન્જિન જેમ કે, અલ્ટ્રા વિસ્ટા અથવા લાઈકોસ કરોડો પેજિસની શોધ કરે છે. દરેક શોધમાં આ સર્ચ એન્જિન કિવર્ડ અને બુલિયન શોધવાની ક્ષમતા પ્રદાન કરે છે. જેથી કોઈ ચોક્કસ વિષયની સબંધિત સાઈટ્સ શોધી શકાય. જો કે ડેટાબેઝનાં કાળ અને શોધ ક્ષેત્રોના અયોગ્યતાને કારણે ઘણી વખત અસંગત શોધ મળે છે. જ્યારે ઈન્ટરનેટને લોકપ્રિય રૂપે ઈન્ફર્મેશન હાઈવે તરીકે ઓળખવામાં આવે છે ત્યારે વધુ શોધ એન્જિન વધુ સારું અને ઝડપથી વિષયની નજીક પહોંચાડતું હોવું જોઈએ અને અંતે બહુવિધ સાધનો સાથેની ઘણી વ્યૂહરચના શ્રેષ્ઠ પરિણામ આપે છે.

14.10 ચાવીરૂપ શબ્દો (Key Words)

- **આભાસી સંદર્ભ સંગ્રહ (Digital Reference Colletion) :** આભાસી સંદર્ભ સંગ્રહ એટલે કોઈપણ માહિતીનો સંગ્રહ digital સ્વરૂપે કરેલ હોય.
- **પ્રિન્ટ સંગ્રહ (Printed Collection) :** કોઈપણ માહિતી ને મુદ્રિત સ્વરૂપે સંગ્રહ કરેલ હોય તે.

14.11 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન (Reference and Further Reading)

Ranganathan, S. R. (1961), Reference Service. 2nd ed. Bombay : Asia Publishing House.

★ ★ ★